

Frederik Lenoar

KAKO JE ISUS POSTAO BOG

Prevela s francuskog
Gordana Breberina

 Laguna

Naslov originala

Frédéric Lenoir

COMMENT JÉSUS EST DEVENU DIEU

Copyright © Librairie Arthème Fayard, 2010

Translation Copyright © 2011 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Mudrost božja, to jest mudrost koja je iznad ljudske,
u Hristu je poprimila ljudsku prirodu i
Hrist je bio put spasenja.*

BARUH DE SPINOZA
Teološko-politički traktat

UVOD

„A vi šta velite ko sam ja?“¹ Ovo pitanje, koje je Isus uputio svojim učenicima (Marko, 8:29), nije nimalo izgubilo značaj iako je prošlo gotovo dve hiljade godina od njegove smrti. Štaviše, mnogobrojni odgovori davani vekovima još su zgusnuli veo koji obavija identitet tog čoveka. Ko je Isus? Prorok? Harizmatični vizionar? Duhovni učitelj? Mesija koga čekaju Jevreji? Oličenje božanskog principa? Ludak koji je verovao da ga šalje Bog? Mudrac? Ovploćenje Boga?

Bez obzira na to da li smo očarani Isusovim životom i njegovom porukom ili nam je naprosto zanimljiv neverovatan uticaj koji je u istoriji sveta imao taj čovek raspet na krstu s nepunih trideset šest godina, to je i dalje ključno pitanje. S njim se suočava i istoričar religija i to iz jasno određenog razloga: Isus je jedini osnivač religije, jedini veliki mudrac ili mistik u istoriji čiji je pravi identitet

¹ Svi navodi iz Novog zaveta dati su prema prevodu Vuka Karadžića u redakciji Komisije Svetog arhijerejskog sinoda SPC. (Prim. prev.)

obavijen sumnjom. Mojsije, Konfučije, Buda, Sokrat ili Muhamed uvek su se predstavljali kao obični smrtnici. Bilo da su smatrani mudracima ili prorocima, to su uvek ljudska bića u punom smislu reči: učenici im nisu pripisali nijednu reč koja ostavlja bilo kakvu dilemu u vezi s njihovom prirodom. Isus je izuzetak. Iz dva razloga.

Autori prvih pisanih svedočanstava o njemu (sinopičkih jevanđelja i Pavlovih poslanica) težili su da pokažu kako je on ujedno i čovek i više od čoveka. Kako je u posebnoj vezi s Bogom. Zbog jedinstvenog odnosa s božanskim, on je posebno biće u istoriji čovečanstva. U pomenutim tekstovima jednodušno se tvrdi da su Isusovi učenici videli kako je on vaskrsao iz mrtvih. To je neverovatan događaj u pravom smislu te reči, ali je učvrstio i ojačao njihovu poljuljanu veru posle učiteljeve tragične smrti. Takvo svedočenje – bez obzira na to da li je istinito ili lažno – jedinstveno je u istoriji religija: ni u jednoj drugoj religiji nije se tvrdilo da se osnivač ili veliki duhovni učitelj vratio iz mrtvih, prikazivao četrdeset dana svojim učenicima u telu koje je od mesa (on jede, mogu da mu dodirnu rane) i, u isti mah, sjajno (prolazi kroz zatvorena vrata).

Kako ćemo ubrzo videti, sam Isus – sudeći po rečima koje mu se pripisuju – ostaje veoma neodređen u vezi sa sopstvenim identitetom. On odbija da jasno odgovori svojim protivnicima, opsednutim tim pitanjem: „Jesi li ti Hristos, sin Blagoslovenoga?“, zanima vrhovnog sveštenika u Jerusalimu. „Jesi li ti car judejski?“, pita ga rimski namesnik Pontije Pilat. „Ti kažeš“, odgovoriće mu zagonetno Isus

i tako zapečatiti presudu. Kad govori o sebi, Isus koristi izraze „Sin Božiji“ i „Sin Čovječiji“, koji se mogu tumačiti unedogled, i dodeljuje sebi poseban status, status „izaslanka“ Boga koga naziva svojim „Ocem“ i s kojim ga, kako tvrdi, vezuje naročita bliskost.

Nikad se, međutim, ne predstavlja kao ravan Bogu. On dolazi od Boga, njegovo rođenje je prikazano kao čudesno i vaskrsava iz mrtvih, ali prva svedočanstva, napisana u decenijama posle njegove smrti, nikada otvoreno ne pominju njegovu božansku prirodu. Treba sačekati početak II veka i Jevanđelje po Jovanu da bi Isus bio prikazan kao ovaploćenje Boga. On tada nije više samo ljubljani Sin Oca, Božji izaslanik i Mesija već sâm Bog koji je poprimio ljudsku prirodu. „U početku bješe Logos (Riječ), i Logos bješe u Boga, i Logos bješe Bog [...]. I Logos postade tijelo i nastani se među nama“, piše autor četvrtog jevanđelja u uvodnom delu. Tako je rođena teorija o bogočoveku.

Takva tvrdnja, koja se snažno protivi kako jevrejskoj veri tako i ljudskom razumu, pokrenuće mnoge rasprave unutar hrišćanstva u povelju. Kako Bog može da se oteletvori, a da pritom ne izgubi potpuno transcendentni status? Može li Bog da pati i umre? Kako pomiriti ljudsko i božansko u Isusovoj ličnosti? Ako je Isus Bog, zašto govori o svom Ocu, koji ga je poslao? Postoji li više božanskih ličnosti? Ukoliko postoji, kako se može i dalje govoriti o jedinom Bogu, što je temelj monoteizma?

Posle Jevrejina Filona Aleksandrijskog hrišćanski mislioci koriste pojmovne kategorije grčke filozofije kako bi pokušali da reše navedene paradokse, te bolje razumeju i odrede Isusov identitet. Tako u II i III veku nastaje čitava jedna teološka gramatika. Množe se definicije, pošto u svim velikim centrima hrišćanske misli – Aleksandriji, Antiohiji, Carigradu, Rimu – nastoje da definišu Isusov zagonetni identitet. Duhovi se raspaljuju i svađe zaoštavaju, što je praćeno isključenjima i anatemama. Kako su hrišćani i dalje manjina koju proganja rimska vlast, privržena mnogoboštvu, jedina svrha tih svađa jeste ispoljavanje vere. Tako će biti sve do početka IV veka, kada neočekivan događaj preokreće situaciju: car Konstantin odlučuje ne samo da obustavi progon hrišćana nego i da ujedini carstvo pod okriljem te vere, koja je, smatra on, puna vrlina i kadra da se bori protiv propadanja rimskog društva.

On je, međutim, rano uvideo da nesuglasice među hrišćanima u vezi sa Isusovom prirodom podrivaju njegov plan. Neophodno je da se Hristovi učenici dogovore o tom ključnom pitanju. Stoga, prvenstveno iz političkih razloga, 325. saziva u Nikeji sabor na kome su se okupili hrišćanski velikodostojnici iz svih delova ogromnog carstva, pa čak i van njega. Preklinje ih da se slože oko najznačajnije nepoznanice koja ih deli već dva veka: ko je Isus? Čovek koga je Bog izabrao, koga je Otac čak uzdigao na božanski položaj, ili sam Bog koji je postao čovek?

Moraće da prođe više od jednog veka žestokih svađa i rasprava i biće potrebna još tri sabora i čvrsta odlučnost

Konstantinovih naslednika pre nego što velika većina hrišćanskih teologa postigne konsenzus kojim se usvaja osnovna hrišćanska dogma: dogma o Svetom trojstvu.² Bog je istovremeno jedan i trojan: Otac, Sin i Duh. Sin (ili *Logos*) ima dvojnu prirodu, božansku i ljudsku, budući da je ljudsko otelotvorenje božanskog *Logosa*. Isus se stoga smatra i istinskim Bogom i istinskim čovekom, rođenim – a ne stvorenim – od iste supstancije (*ousia*) kao Otac. Ta složena teološka formulacija postaje i ostaje osnova hrišćanske vere, bez obzira na crkve: katoličku, pravoslavnu ili protestantsku. Ni druge formulacije nisu, međutim, nestale; one su iznedrile otpadničke crkve, koje još postoje u Americi, Indiji, Etiopiji, Iraku, Siriji ili Egiptu. Ti manjinski hrišćani ostaju živi svedoci drugih shvatanja svojstvenih prvobitnom hrišćanstvu, koje je ostavilo veliki znak pitanja u vezi sa Isusovim pravim identitetom. Po svemu sudeći, da nije bilo političkog voluntarizma rimskih careva, hrišćanstvo bi ostalo pluralističko i razne pretpostavke o Isusovom identitetu nastavile bi uporedo da postoje.

Da li su Konstantin i njegovi naslednici učinili uslugu hrišćanstvu time što su ga pretvorili u zvaničnu veru carstva i što su po svaku cenu želeli njegovu doktrinarnu koheziju? Teško je odgovoriti na to pitanje. S jedne strane, primoravajući hrišćane da se dogovore o temelju svoje vere, ojačali su njihovo jedinstvo, ali i veru i politički uticaj u društvu. Istovremeno, u crkvu su ubacili klicu

² U terminologiji Srpske pravoslavne crkve Sveta trojica. (Prim. prev.)

netrpeljivosti (prihvatljivo je samo jedno versko shvatanje) i želju za vlašću (vera upravlja društvom). Te dve crte će ubrzo prouzrokovati dramatične posledice: progon Jevreja i nevernika, a zatim i jeretika, koji dostiže vrhunac sa osnivanjem srednjovekovne inkvizicije – otpadnici se osuđuju i spaljuju kako bi se očuvalo jedinstvo društva pod okriljem crkve. Takvi postupci su, očigledno, potpuno protivrečni Isusovoj poruci, pošto se on zalaže za razdvajanje političke i verske vlasti, za nenasilje i ljubav prema bližnjem. Treba li onda govoriti o Konstantinu kao o trinaestom apostolu, kako su ga zvali mnogi crkveni oci ne bi li istakli njegovu odlučujuću ulogu u širenju hrišćanstva? Ili kao o novom Judi, koji je favorizovao mladu hrišćansku veru, nateravši je pritom da izgubi dušu?

Pitanje Isusovog identiteta je crvena nit koja omogućava da se razume razvoj hrišćanstva u prvim vekovima njegovog postojanja. Ono nas usmerava kako bismo ne samo shvatili hrišćanstvo u svoj njegovoj složenosti već i uočili intelektualne i političke aspekte nastanka te vere kao svet-ske religije. To je zapanjujuća priča o grupici ubeđenih vernika, koja se od sekte, ugnjetavane i prezrene od većine intelektualnih elita, za nekoliko decenija uzdigla do glavne religije u carstvu, pošto je usisala i preformulisala celokupno intelektualno nasleđe antike kako bi iznedrila novu civilizaciju zasnovanu na veri u Isusa.

Ta pripovest se odigrava u tri čina, koji predstavljaju tri velika dela ove knjige:

I čin: I vek. Isusov život i smrt, nastanak prvobitne crkve, čiji su pripadnici u početku isključivo Jevreji, a zatim i preobraćeni pagani. Isus se pojavljuje kao čovek drugačiji od ostalih, koga je jedini Bog poslao da spase čovečanstvo.

II čin: II i III vek. Jerusalimski hram je srušen, raskid između Jevreja i hrišćana je potpun; hrišćanstvo se razvija u celom carstvu i teolozi se pitaju ko je Isus u suštini: je li on čovek ili Bog? Hrišćani su prezreni i izloženi progonima.

III čin: IV vek i prva polovina V veka. Hrišćanstvo postaje zvanična vera u carstvu i, pod pritiskom careva, teži se doktrinarnom jedinstvu. Na nekoliko velikih vasiljenskih sabora razrađuje se pravoverje i osuđuju jeresi.

Između prvog sabora, na kom su se oko 50. godine u Jerusalimu okupili apostoli kako bi raspravljali o odnosu između hrišćanske vere i jevrejskog Zakona,³ i sabora u Halkedonu 451, na kom je usvojena konačna dogmatska formula Trojstva, protekla su četiri veka. Četiri veka žučnih rasprava i svađa zbog različitih tumačenja, ali i iskušavanja i sazrevanja vere. Četiri veka koja su prekalila hrišćanstvo i oblikovala sva njegova lica koja ćemo sretati u njegovoj dugoj istoriji – ponizno, milosrdno, progonjeno, ali i netrpeljivo i progoniteljsko. Četiri veka koja su, s obzirom na kasniju sudbinu zapadne hrišćanske civilizacije, promenila izgled sveta.

³ Tora. (Prim. prev.)

* * *

Nakon što izložim ovu istorijsku pripovest u tri čina, u epilogu knjige vratiću se, s jednim ličnijim pristupom, centralnom pitanju: ko je Isus? Premda ono više ne izaziva oštre rasprave, videćemo da nije ništa manje aktuelno i da još proganja naše savremenike, bez obzira na to da li su hrišćani ili nisu. Godine 2007. već sam objavio jedno delo o Isusu – *Le Christ philosophe*.⁴ Namera mi je bila da pokažem kako je etička poruka jevanđeljâ – jednako dostojanstvo svih, pravda i darežljivost, nenasilje, emancipacija pojedinca u odnosu na grupu i žene u odnosu na muškarca, sloboda izbora, razdvajanje političkog i verskog, bratstvo među ljudima – snažno uticala na moderni humanizam i to uprkos crkvi, koja se dobrim delom udaljila od tih načela. Dajući prednost filozofskoj i moralnoj dimenziji jevanđeljâ, namerno sam ostavio u drugom planu problem Isusovog identiteta i njegove jedinstvene veze s Bogom. Mnogi čitaoci su mi pisali kako bi me s pravom podsetili da je to ipak kamen temeljac hrišćanske vere. Mene ta tema takođe zanima već više od dvadeset pet godina i želeo sam da joj se posvetim u nekom novom delu. To sam sada ovde učinio.

PRVI DEO

ISUS U OČIMA SAVREMENIKA

(I vek)

⁴ *Hrist filozof*. (Prim. prev.)

IZVORI

Pre nego što se pozabavim Isusovim identitetom, ukratko ću podsetiti na raznovrsnost izvora zbog onih koji su slabo upoznati s ovom temom: kako znamo za Isusa i njegovu poruku?

Znamo najpre iz nehrišćanskih izvora, iz svedočanstava nekih klasičnih autora. Tako Svetonije početkom II veka piše u *Životu Klaudijevom* da je car oko 49. godine (ili 41.⁵) odlučio da protera Jevreje iz Rima jer su se „stalno bunili na podsticaj Hrestosa [Hrista]“. U tom razdoblju postoje, dakle, ljudi koji se pozivaju na Hrista, što će malo kasnije biti potvrđeno jednim pismom Plinija Mlađeg upućenim caru Trajanu 111. ili 112. godine. Namesnik u njemu priznaje da ga zbunjuju hrišćani, „koji pevaju zajedno pesmu u čast Hrista kao boga“,⁶ i pita svog vladara kakav stav da

⁵ Istoričari su podeljeni po pitanju tačnog datuma tog događaja.

⁶ Navodi iz *Pisama* Gaja Plinija Mlađeg dati su prema prevodu Albina Vilhara u izdanju Srpske književne zadruge, Beograd, 1982. (Prim. prev.)

zauzme prema njima. Oko 120. godine rimski historičar Tacit piše kako u Rimu postoje ljudi „omraženi zbog svojih gadosti, a koje prosti narod nazivaše hrišćanima. Ime im to dolazi od Hrista, koji je za Tiberijeve vladavine bio pogubljen po naredbi prokuratora Pontija Pilata...”⁷

Pored klasičnih spisa, Isusovo postojanje takođe potvrđuju tekstovi potekli od pripadnika jevrejske zajednice. Tako krajem I veka jevrejski historičar Josif Flavije pripoveda kako je 62. godine „Jakov, brat Isusov, koji je nazvan Hristom“, osuđen na kamenovanje, a u *Jevrejskim stari-nama* dodaje da je Isus bio „mudar čovek, [...] kao učitelj naroda činio [je] čudna dela, koja su sa radošću primana. On privuče k sebi mnoge Judejce, kao i mnoge Grke. [...] Iako ga je Pilat [...] podvrgnuo smrti na krstu, ostali su mu verni oni koji su Ga bili zavoleli od početka. [...] I do današnjeg dana postoji opština hrišćana“.⁸ Isus se dvaput pominje i u Vavilonskom talmudu, u kome je prikazan kao „čudotvorac“ koji je „skrenuo Izrailj s pravog puta“.⁹

Ipak, najveći deo dokumentacije nalazi se u najstarijim tekstovima Novog zaveta, koji su delo ako ne Isusovih savremenika i očevidaca njegovog života, ono bar njihovih neposrednih naslednika. Dvadeset sedam knjiga Novog zaveta napisano je između kraja 40-ih godina I veka, to jest dvadesetak godina posle Isusove smrti, i 20-ih godina II

veka. Pisma čiji je autor apostol Pavle – prvi tekstovi koji govore o Isusu – i četiri jevanđelja jesu vrlo dragocen izvor informacija o Galilejcu.

Ništa, međutim, nije ukazivalo na to da će Pavle postati privilegovani svedok nastanka hrišćanstva, utoliko pre što za života nikada nije sreo Isusa. Pravo ime bilo mu je Savle i rođen je u Tarsu, u današnjoj Turskoj, na pragu naše ere. Potekao iz porodice bogatih jevrejskih trgovaca koji su imali rimsko državljanstvo, razvija se unutar te dijaspor,¹⁰ koja dobro poznaje i Toru i klasičnu književnost, tj. govori i hebrejski i grčki. Odgajen je u vrlo pobožnoj farisejskoj¹¹ sredini, pa u prvo vreme pokazuje snažno neprijateljstvo prema pokretu Isusovih učenika i neumorno se bori protiv njih. Sve do neverovatnog preokreta sudbine. Kad je po nalogu jerusalimskog prvosveštenika krenuo za Damask da kazni Isusove učenike, doživeo je dirljivu viziju: ukazao mu se vaskrsli Hrist. „Savle, Savle, zašto me goniš?“, pitao ga je. To je bilo oko 36, otprilike šest godina posle Isusove smrti. Ovaj događaj je i bukvalno prevrnuo nepopustljivog konjanika – pao je na zemlju. Za njega sada više nema nikakve sumnje: Isus je stvarno Mesija najavljen u Svetom pismu, onaj koga Jevreji odavno čekaju. Od progonitelja hrišćanstva u povelju, on postaje

¹⁰ Zajednica Jevreja koji žive izvan Izraela.

¹¹ U Isusovo vreme judaizam nije jednoobrazna struja. Sastoji se od mnoštva grupa (eseniti, sadukeji, ziloti, baptisti itd.) koje nude isto toliko pogleda na Hram i tumačenja Tore. Fariseji su jedna takva grupa.

⁷ *Anali*, 15, 44.

⁸ *Jevrejske starine*, 18, 63–64.

⁹ Sanhredin, 43a i 170b.

neumorni podstrekač njegovog širenja koji neprekidno putuje od Male Azije do Sredozemlja i natrag.

Pavle je autor više pisama nazvanih poslanice; reč je o proznim pismenim porukama namenjenim celoj zajednici vernika. Istoričari razlikuju autentične poslanice – one koje je zaista on napisao i koje datiraju iz 50-ih godina I veka: Prva poslanica Solunjanima, Poslanica Galatima, Poslanica Filipljanima, Poslanica Filimonu, Prva i Druga poslanica Korinćanima i Poslanica Rimljanima – od onih sastavljenih pod njegovim uticajem, ali koje on najverovatnije nije napisao: Druga poslanica Solunjanima, Poslanica Efescima, Poslanica Kološanima, Poslanica Titu, dve poslanice Timoteju i, najzad, ona upućena Jevrejima. Pavlova pisma obezbeđuju povlašćen pristup Isusovoj poruci, ali, s druge strane, pružaju malo podataka o učiteljevom životu: to pokazuje da se usmeno predanje vrlo brzo širi i da apostol smatra kako nema potrebe da podseća na događaje poznate svima.

Na sreću, nekoliko godina kasnije jevanđelisti zapisuju najvažnije epizode iz Isusovog života, svedočanstva koja su od ključnog značaja ako hoćemo da shvatimo iznutra kako Nazarećanina doživljavaju njemu bliske osobe.

Markovo jevanđelje¹² je najstarije. Marko, kome crkveno predanje pripisuje taj tekst, nije bio apostol, već učenik Svetog Petra, čiji je tumač u toj Isusovoj „biografiji“, po

¹² Reč jevanđelje znači dobra vest: u ovom slučaju, to je vest o vaskrsnuću Isusa Hrista i spasenju obećanom ljudima.

svemu sudeći nastaloj u drugoj polovini 60-ih godina I veka. Jevanđelje po Marku je najkraće i najbliže istorijskim činjenicama. Napisano je verovatno u Rimu, grubim, zajedljivim stilom, neopterećenim čudesnim detaljima. Autor se, po svojoj prilici, obraća paganima preobraćenim u hrišćanstvo, pošto se trudi da objasni jevrejske običaje. Isus Hrist je odmah predstavljen kao „Sin Božiji“ (Marko, 1:1). Prenoseći Isusove reči i izveštavajući o izlečenjima i drugim njegovim čudima, ali i o njegovom stradanju i vaskrsnuću, autor hoće da pokaže kako je to jedinstveno biće božanskog porekla. S druge strane, ne kaže ni reč o Isusovom rođenju i detinjstvu, koji će popuniti dobar deo Matejeve i Lukine knjige.

Jevanđelje po Mateju je nastalo 80-ih godina I veka u Siriji, a pripisano je cariniku (porezniku) koji je postao apostol, mada se ne zna ko ga je stvarno napisao. Izvesno je da je taj obimni tekst ujednačenog ritma delo pisca jevrejskog porekla koji odlično vlada grčkim. On odražava brige judeohrišćana, pošto tada počinju da ih zlostavljaju u sinagogama (ne zaboravimo da je Isus, kao i njegovi prvi učenici, bio Jevrejin). Cilj mu je, dakle, da dokaže kako Hrist ispunjava obećanja data jevrejskom narodu i ostvaruje proročanstva iz Starog zaveta.

Jevanđelje po Luki, nastalo otprilike u vreme kad je živio Matej, obraća se hrišćanima paganskog porekla. Predanje ga pripisuje Luki, „ljekaru ljubljenom“ (Poslanica Kološanima, 4:14), Pavlovom učeniku poreklom iz Antiohije u Siriji. Napisano je pod snažnim uticajem grčke

kulture (uostalom, možda je autor svoje jevanđelje i napisao u Grčkoj). Luku često prikazuju kao prvog historičara hrišćanstva, a napisao je i Dela svetih apostola, živopisnu priču o nastanku i razvoju prvobitne crkve. Luka se od ostalih jevanđelista razlikuje po preciznosti: on detaljno govori o Isusovom životu, od rođenja (zadržavajući se na njegovoj privrženosti porodici) do smrti, a zatim i vaskrsnuća. Svrha Lukinog rada jeste da pokaže kako je Isusova vokacija univerzalna iako je on Mesija najavljen u jevrejskim spisima: spasenje se nudi kako Jevrejima tako i nevernicima.

Napomenimo da su ova tri jevanđelja, po Marku, Mateju i Luki, nazvana sinoptičkim (na grčkom *synopsis* znači pregled): kako manje-više slede istu pripovedačku nit, kad se stave u tri uporedne kolone, moguće je analizirati sličnosti i razlike između njih.

Četvrto jevanđelje, ono po Jovanu, veoma se razlikuje od sinoptičkih jevanđelja, kako po formi tako i po poruci. Nastalo je kasnije (oko 100. godine) – zato ću o njemu govoriti tek u drugom delu knjige – a pripisano je apostolu Jovanu (sinu Zevedejevom) koga neki poistovećuju s „učenikom koga ljubljase Isus“ koji se u njemu pominje. U svakom slučaju, to jevanđelje, napisano vrlo poetskim stilom, sastavio je hrišćanin jevrejskog porekla čiji je prikaz Hrista ponekad umnogome drugačiji od onog izloženog u sinoptičkim jevanđeljima: neke epizode su izostavljene (na primer, preobraženje, iskušavanje Hrista u pustinji), dok su neke dodate (svadba u Kani, susret sa Samarićaninom,

više putovanja u Jerusalim a ne samo jedno...). Isusov portret u njemu odražava lagano sazrevanje hrišćanske misli: u Jevanđelju po Jovanu Nazarećanin se prvi put poistovećuje sa samim Bogom. Prema predanju, apostol Jovan je napisao i tri pisma upućena hrišćanskim zajednicama u Maloj Aziji, kao i Otkrivenje, nastalo oko 100. godine. Ova poslednja, spektakularna priča najavljuje progonjenim hrišćanima Hristovu konačnu pobedu nad silama zla u obliku niza simboličnih vizija.

Na tekstove Novog zaveta – jedine koje je Crkva priznala za autentične na saboru u Kartagini krajem IV veka – nadovezuju se i drugi hrišćanski izvori, takozvani apokrifi (tajni, skriveni spisi). O tome ću nadugačko pisati u narednom delu ove knjige, posvećenom II i III veku, pošto su ti izvori, mnogo uzdržaniji kad je reč o Isusovom životu, nastali znatno posle četiri jevanđelja i bitni su pre svega za razumevanje teoloških sporova u kasnijim vekovima.

Kao što vidimo, ima dovoljno dokumenata iz kojih se možemo obavestiti o Isusu. Samo se malobrojni ljudi iz antike mogu pohvaliti da su bili povod za toliko mnoštvo spisa, bar što se tiče tekstova sačuvanih do danas. Te izvore ipak treba proučavati s neophodnom kritičkom distancom, prevashodno zato što im nedostaje objektivnost, bilo da su posredi rimski ili jevrejski tekstovi – obično neprijateljski nastrojeni prema mladoj hrišćanskoj zajednici – ili oni potekli od prvih Isusovih učenika: jasno je

da su oni, budući očarani svojim učiteljem, mogli ulepšati priču, namerno ili nehotice. Ma koliko nesavršena, ta dokumentacija neosporno svedoči o Isusovom postojanju i omogućava da se stekne prilično jasna predstava o najznačajnijim trenucima u njegovom javnom životu. Ali da li omogućava da se donesu čvrsti zaključci o njegovom pravom identitetu? Stvar se ovde zapetljava...

2

ČOVEK PUN PARADOKSA

Ko je Isus? Da bismo odgovorili na to pitanje, krenimo od početka i pokušajmo da zaokružimo ono što o njemu kažu njegovi savremenici. Prelazimo, dakle, na najstarije tekstove hrišćanske zajednice, to jest na Pavlova pisma i tri sinoptička jevanđelja.

Ti spisi daju potpuno različita viđenja. Oni ni izdaleka ne iznose konačan zaključak o Isusovom identitetu, već muku muče da ga tačno opišu. Neuhvatljivi Nazarećanin pojavljuje se u prvom redu kao ljudsko biće u punom smislu reči, ali izrazito paradoksalno biće.

Običan čovek

Između 7. i 4. godine pre naše ere izvesna Marija donosi na svet mališana koga odlučuje da nazove Ješua – „Bog spasava“ na hebrejskom. Monah Dionisije Mali pogrešio je,

naime, kad je u VI veku računao datum Isusovog rođenja: on nije rođen ni nulte godine ni 25. decembra, na veoma simboličan dan zimske kratkodnevice. Istini za volju, treba priznati da je nemoguće utvrditi tačnu hronologiju Isusovog života. Jedino se gotovo sa sigurnošću zna da je rođen malo pre 4. godine pre naše ere (što je godina smrti Iroda Velikog, pošto je, prema Matejevom svedočenju, Isus rođen u vreme njegove vladavine) i da je umro na Pashu, najverovatnije 30. godine, dakle s trideset pet ili trideset šest godina.

Senka sumnje lebdi i nad mestom njegovog rođenja. Premda jevanđelisti Matej i Luka navode da je dete rođeno u Vitlejemu, gradu kralja Davida – čija je vladavina u X veku pre naše ere zlatno doba Izraela – možda je posredi ekstrapolacija čiji je cilj idealizovanje Isusovog rođenja, kao što ćemo videti nešto kasnije. Po mišljenju mnogih istoričara, verovatnije je, naime, da je Isus rođen u Nazaretu. U svakom slučaju, u tom gradu je proveo celo detinjstvo i mladost – po njemu je, uostalom, dobio nadimak Nazarećanin.¹³

Nazaret se nalazi u Galileji (na severu današnjeg Izraela), između Sredozemnog mora, jezera Tiverijade i reke Jordan. To je plodna i zelena oblast, prošarana

¹³ Matej (2:23) povezuje taj nadimak s gradom Nazaretom. Reč Nazarećanin ostaje, međutim, zagonetna. U Starom zavetu (Brojevi 6:1–21) reč *nazirej* označava osobu koja je „odvojena“, to jest posvećena Bogu; Samson je savršen primer. Stoga se neki egzegeti pitaju da li je Isus bio *nazirej*.

voćnjacima i maslinjacima, bogata vodenim tokovima. Kraj gde se lepo živi: za razliku o susedne Judeje, u Isusovo vreme ona nije bila pod direktnom vlašću Rimskog carstva. Ipak, mada Galilejom upravlja njen kralj (iz jevrejske dinastije Irodovaca), ne treba se zavaravati: on je oruđe rimske vlasti. Ta pokrajina nije na dobrom glasu među obrazovanim Jevrejima iz Judeje: „Da nisi i ti iz Galileje? Ispitaj i vidi da prorok iz Galileje ne dolazi“, odgovaraju osorno fariseji Nikodimu, koji je došao da brani Isusa (Jovan, 7:52). „Galilejo, Galilejo, ti mrziš Toru!“,¹⁴ uzvikuje veliki rabin Johanan ben Zakaj oko 70. godine: stanovništvo tog kraja, kasno preobraćeno u judaizam, i dalje bije glas da je bezbožno, glas koga će se teško osloboditi. Nije, dakle, čudno što onovremena verska elita Isusa smatra neukim palančaninom dostojnim prezira.

Potekao iz skromne sredine, mladić se bavi drvodeljskim zanatom, koji je naučio od oca Josifa. „Nije li ovo drvodjelja?“, čude se stanovnici Nazareta kad ga čuju kako podučava u sinagogi (Marko, 6:3). Pošto se posvetio manuelnom radu, Isus sigurno nije proveo mnogo vremena u školskoj klupi. Izražava se na aramejskom, jeziku naroda, pre nego na hebrejskom – premda sigurno poznaje njegove

¹⁴ Torom se naziva prvih pet knjiga jevrejske Biblije, to jest Peto-knjižje. Te knjige govore o istoriji čovečanstva i jevrejskog naroda od stvaranja sveta do Mojsijeve smrti. Reč je o Postanju, Izlasku, Knjizi levitskoj, Brojevima i Ponovljenim zakonima.

osnove. Budući da se razvija u jednom kosmopolitskom društvu, možda čak vlada i osnovama grčkog i latinskog. U svakom slučaju, ume da čita, pošto je u Jevandlju po Luki (4:16–20) prikazan kako čita knjigu proroka Isaije u kapernaumskoj sinagogi.

Kao i svi – naročito na Istoku, gde su porodične veze vrlo čvrste – čovek iz Nazareta razvija se u krugu porodice. On ima braću i sestre. Prema Novom zavetu, najmanje ih je šestoro – četvorica braće: Jakov, Josif, Simon i Juda; što se tiče sestara, njihova imena se nigde ne navode. To pominjanje braće i sestara čudi ako znamo koliko su Matej i Luka, a zatim i crkva, insistirali na Marijinom devičanstvu. Ovaj podatak je takođe tumačen na različite načine: po mišljenju jednih, ta braća i sestre su Josifova deca iz prvog braka; po shvatanju drugih (naročito liberalnih protestanata), reč je o deci koju su Marija i Josif začeli posle Isusovog rođenja – tako se čuva dogma o devičanskom rođenju najstarijeg deteta, ali je to u suprotnosti s tvrdnjom o Marijinom večnom devičanstvu; najzad, neki ističu činjenicu da na hebrejskom i aramejskom reč koja znači brat može označavati i rođake...¹⁵ Kako bilo da bilo, neki članovi Isusove porodice odigraće posle raspeća važnu ulogu unutar hrišćanske zajednice koja se rađa u Jerusalimu.

Kako je čovek iz Nazareta izgledao? Njegov fizički izgled nam izmiče, ali ga zato drevni izvori opisuju kao

pravo pravcato ljudsko biće, koje voli dobar zalogaj i koje neprijatelji čak predstavljaju kao „izjelicu i vinopiju“ (Matej, 11:19). Isus, ljubitelj mesa i vina, simbola gozbe u antici, ostavlja utisak veseljaka. Ali ipak smrtnog. Nazarećanin je verovatno raspet 7. aprila 30. godine. Kao i svi, i Isus se užasno boji smrti. Zar dan uoči izvršenja kazne, dok se moli na Maslinovoj gori, ne kaže Bogu: „Oče, kad bi htio da pronesesh ovu čašu [to jest, njegovo žrtvovanje] mimo mene! Ali ne moja volja, no tvoja neka bude!“ (Luka, 22:42)? Toliko je uzrujan da luči kapi krvi umesto znoja (Luka, 22:44) – ta pojava, koju lekari zovu hematidroza, posledica je snažnog stresa. A na krstu očajno viče: „Bože moj! Bože moj! Zašto si me ostavio?“ (Matej, 27:46). Isus je, naime, osuđen na ponižavajuću smrtnu kaznu, koja je u ono doba tradicionalno rezervisana za robove i pljačkaše: osuđen je na raspeće, uzrok užasnih patnji i najvećeg poniženja, pošto je na krstu bivalo izloženo nago telo osuđenikâ. Takvom smrću može se delimično objasniti zašto će mnogi pagani i Jevreji odlučno odbijati da u Isusu vide makar trunku božanskog. Bog ili Božji sin ne može umreti, objašnjavaće oni. Pogotovo ne kao rob! Pomisao na raspetog Hrista naprosto je „Judejcima sablazan, a Jelinima ludost“, piše Pavle (Prva poslanica Korinćanima, 1:23).

* * *

¹⁵ U smislu: brat od strica, tetke ili ujaka. (Prim. prev.)